

Toespraak van premier Guy Verhofstadt op de dag van de joodse martelaar van België

*Mechelen, voormalige Dossin-kazerne
24 september 2000*

Dames en heren,

In deze mooi gerenoveerde kazerne kan men zich moeilijk voorstellen wat circa 25.000 joodse medeburgers en enkele honderden zigeuners hier iets meer dan een halve eeuw geleden beleefden. Voor hen was deze kazerne het voorgeborchte van de hel. Van hieruit werden ze onherroepelijk door de bezetter op transport gesteld, voor een reis-sans-retour naar de nazi-vernietigingskampen in Polen. Slechts weinigen hebben deze transporten en de kampen overleefd.

Voor ons, die het niet beleefden, is het schier onmogelijk de tragiek te begrijpen van de duizenden landgenoten die hier hun laatste uren op Belgische bodem hebben doorgebracht. Wisten ze wat hen te wachten stond? Voelden ze instinctief aan wat er met hun ouders, hun kinderen, hun partner en henzelf zou gebeuren? Of hoopten ze nog op een ultieme redding uit de duivelskring die op deze plaats rond hen werd gesloten?

In dit oord passen de stille herinnering en het woordenloos respect. Wat hier gebeurde, kan immers niet gezegd noch geschreven worden. "Ce qui est élevé peut être dit dans toutes les langues, mais ce que cela veut dire ne peut être dit dans aucune," schreef de grote middeleeuwse denker Mozes Maimonides. Vrij vertaald zou ik zeggen: het leed dat hier werd geleden kan wel in alle talen gezegd, maar niet in woorden uitgedrukt worden.

Misschien verklaart deze paradox waarom na onze bevrijding in 1944, en na de ontsluiting van de kampen in 1945, zovelen hebben gezwegen. De weinige teruggekeerden vonden een tot de helft uitgedunde gemeenschap, leeggehaalde woningen, verdwenen herinneringen. Her en der vonden ze iets terug, soms werden ze enigszins vergoed, veelal bleef het bij pogingen. Het heeft jaren geduurd voordat de overlevenden weer konden spreken en wie het niet had meegemaakt weer kon luisteren. Het spreekt vanzelf dat de eerste vraag bleef wat er onder de Tweede Wereldoorlog met de joden gebeurde. Pas veel later volgde de vraag naar een mogelijke restitutie van de gestolen of geplunderde joodse goederen.

Door het openstellen van archieven en onder internationale druk is pas de voorbije jaren duidelijk geworden wat er met de joodse erfloze nalatenschappen gebeurde, en hoe die veelal bij Zwitserse banken terecht kwamen. Daarmee groeide ook in ons land de behoefte om enige duidelijkheid te scheppen in die troebele periode van vervolging en plundering van de joodse gemeenschap tijdens de Tweede Wereldoorlog. Toen bleek ook dat onze kennis over de systematische plundering van joodse goederen in tegenstelling tot de geschiedenis van de deportatie bijzonder rudimentair bleef.

In de toenmalige nationale en internationale context kwam in 1997 de "Studiecommissie betreffende het lot van de bezittingen van de leden van de Joodse Gemeenschap van België, geplunderd of

achtergelaten tijdens de oorlog 1940-1945" tot stand. De beslissing tot oprichting van de Studiecommissie werd unaniem door alle democratische partijen in dit land bijgetreden. Vorig jaar kreeg de Studiecommissie het nodige personeel en de vereiste werkmiddelen. Ik weet dat ze haar opdracht snel en accuraat uitvoert. Ze zal uiterlijk begin juli van volgend jaar haar eindverslag aan de regering voorleggen.

Bij opeenvolgende verordeningen van de bezetter werd de joodse bevolking in de jaren 1940-1945 steeds sterker in de tang genomen. Door de verplichte registratie "als jood" in een eerste stadium. Door de verplichte aangifte van "ondernemingen onder joodse invloed" en door de inschrijving van joodse roerende en onroerende eigendommen in een volgend stadium. Door het neerleggen van titels en de overdracht van bezittingen in contant geld aan door de bezetter erkende banken, door de identificatie van bankrekeningen, door de aangifte van waardepapieren en door de gedwongen verkoop van joodse ondernemingen in een latere fase.

Eigendommen van gevluchte en gedeporteerde joodse medeburgers werden onder het beheer van Duitse curatoren geplaatst. Uiteindelijk dienden alle joodse rekeningen bij één onder Duits beheer geplaatste bank - de "Société française de Banque et de Dépôts" - te worden geconcentreerd. Vanaf de zomer van 1942 tenslotte werden de joodse burgers op grote schaal gedeporteerd. Minder bekend is dat ook hun meubels en huisraad systematisch werden weggevoerd, en dat deze roofactie tot kort voor de bevrijding werd voortgezet.

Er zijn aan dit ontvreemdingsproces enkele merkwaardige aspecten die ik onder uw aandacht wil brengen. Niet uit enige sympathie voor België, maar louter uit pragmatische en militair-economische overwegingen, heeft het Duits militair bestuur hier vanaf de aanvang geopteerd voor een omfloerste aanpak. Het kwam er op aan zo weinig mogelijk troepen te moeten inzetten, de economie ten bate van de oorlogsinspanningen van het Rijk draaiend te houden en daartoe in de mate van het mogelijke te steunen op Belgische structuren en op het Belgisch rechtsbestel.

Deze optie van de bezetter heeft hem een aantal beperkingen gesteld die hij soms moeizaam kon omzeilen. Ik denk dan aan de door de bezetter gecreëerde instelling om "de vijandelijke en joodse vermogens" te beheren, de "Brüsseler; Treuhandgesellschaft" of BTG. Opgericht onder de bepalingen van het Belgische vennootschapsrecht, was de BTG enkel en alleen bevoegd voor het beheer van de haar toevertrouwde activa, maar had zij geenszins het recht daarover te beschikken. Op basis van de Belgische wetgeving heeft dat verschil Belgische banken toegelaten in bepaalde gevallen instructies van de BTG naast zich neer te leggen.

Een tweede voorbeeld betreft de immobiliënsector. Joodse onroerende goederen die door hun eigenaars werden "verlaten", kwamen onder Duitse curatele te staan. Uit opzoekingen van de Studiecommissie blijkt dat er pogingen zijn geweest om via deze curatoren op grote schaal joods vastgoed te verkopen. "In afwezigheid van de eigenaar", was ook dat binnen het Belgische rechtssysteem eigenlijk niet mogelijk. De Duitse bezetter vond daar geen andere uitweg op dan, bij verordening, Duitse notarissen te machtigen om verkoopakten in België te bekrachtigen.

Ik ben even op deze aspecten ingegaan om duidelijk te maken dat de situatie in België gedurende de oorlogsjaren niet zondermeer te vergelijken valt met deze in de ons omringende landen. Naast collaboratie was er ook passief en actief verzet. In vele opzichten mag herhaald worden dat de Belgische bevolking zich, globaal genomen, niet tot plat antisemitisme heeft laten verleiden. Het feit dat vele Belgische joden tijdens de Tweede Wereldoorlog aan vervolging en deportatie konden ontkomen, getuigt daarvan.

Maar laat mij duidelijk zijn. De totale tol van slachtoffers blijft ook in dat perspectief onaanvaardbaar en weerzinwekkend. Onaanvaardbaar is ook dat, meer dan vijftig jaar na de feiten, dit land nog steeds een deel van zijn geschiedenis niet volledig heeft uitgeklaard. Het dossier van de verdwenen joodse bezittingen moet in dit verband dringend worden opgehelderd. Het is in dat verband dat de Studiecommissie Joodse Goederen goed werk verricht.

Zo staat het nu reeds vast dat bij verzekeringsmaatschappijen niet uitgekeerde polissen werden geïdentificeerd. Het is vrij zeker dat bij de banken onbeheerde rekeningen of erfloze nalatenschappen van joodse titularissen kunnen worden gelokaliseerd. Eveneens werd al blootgelegd dat niet opgevraagde joodse tegoeden uit de oorlogsjaren langs het Sekwester of langs het Bestuur van Domeinen om, in de Schatkist zijn beland.

Dat zulks overeenkomstig de Belgische wetgeving is gebeurd, doet niets af van de realiteit en ontslaan ons niet van onze plicht op rechtsherstel. Ik ben van oordeel dat België op dit punt niet ten achter kan blijven ten aanzien van andere landen waar de Joodse Gemeenschap intussen wel voor de geleden schade werd vergoed.

Voor gelden die bij Belgische banken en verzekeringsmaatschappijen, ASLK en Post terechtkwamen, is dat, voor zover de archieven werden bewaard, nog relatief eenvoudig. Voor andere gelden en goederen ligt dat veel moeilijker. Ik denk dan aan de 7000 joodse ondernemingen in ons land die door de bezetter "administratief failliet" verklaard werden. In vele gevallen werden de middelen van de betrokken bedrijven naar Duitsland overgebracht, wat het ons moeilijker maakt om hun spoor terug te vinden.

De overheid zal uit de bevindingen van de Studiecommissie de nodige conclusies trekken. Van belang lijkt mij dat we op basis van concrete dossiers onderzoeken op welke manier wij dit rechtsherstel kunnen bewerken. Dat zal ook onze houding zijn in het aanverwante dossier van de joodse oorlogsslachtoffers, waarin we de dossiers van de overlevende rechthebbenden centraal stellen.

Een concrete mogelijkheid tot restitutie is de overdracht van middelen, op basis van concrete dossiers, door een bij wet op de richten Fonds dat door de overheid, de financiële sector en de verzekeringsmaatschappijen zal worden gefinancierd. In het geval van afwezigheid van concrete gegevens zal op basis van de werkzaamheden van de commissie een alternatief worden uitgewerkt. Uit dit Fonds zal geput worden voor de individuele teruggave aan rechthebbenden die nog geïdentificeerd en opgespoord kunnen worden. Voor de andere dossiers, waarvoor geen nabestaanden meer kunnen worden gevonden, zullen de betrokken bedragen eveneens aan dit Fonds worden doorgestort.

Het saldo van het Fonds, na uitputting van de dotatie voor individuele restitutie, zal dan het startkapitaal vormen van een Stichting met doeleinden van algemeen en hoogstaand nut. Ik denk dan aan het nut van de Joodse Gemeenschap, nader te bepalen in overleg met joodse organisaties die sinds vele jaren op het terrein actief zijn en die voeling hebben met de sociale, culturele en religieuze werkelijkheid van betrokken gemeenschap. Maar ik denk ook aan de strijd tegen het racisme, de onverdraagzaamheid en schendingen van de mensenrechten als zodanig.

Wij zullen in de komende maanden vastleggen hoe deze Stichting in de praktijk zal beheerd worden. Een aanwezigheid in de Raad van Bestuur van personen die het algemeen belang vertegenwoordigen, lijkt mij zinvol, maar het komt in eerste instantie de Joodse Gemeenschap toe hieromtrent een voorstel uit te werken.

Dames en heren,
alle geledingen in dit land en alle bij dit debat betrokken partijen, hebben belang bij een oplossing die met wederzijds begrip en in volledige doorzichtigheid wordt uitgewerkt. De grote eensgezindheid daarover binnen de Joodse Gemeenschap van België sterkt mij in mijn overtuiging dat zulks mogelijk is. Laat ons daar, ter herinnering aan uw en onze dierbare doden uit de oorlogsjaren, samen werk van maken. Ik dank u.